

БОРИС СТЕЛЛЕЦЬКИЙ – НАЧАЛЬНИК ГОЛОВНОЇ КВАРТИРИ ТА ВЛАСНОГО ШТАБУ ГЕТЬМАНА П.СКОРОПАДСЬКОГО

У статті висвітлюється життєвий шлях Б.Стеллецького та його діяльність за часів існування Української Держави (Гетьманату) 1918 року.

Ключові слова: Українська Держава, Гетьманат, Стеллецький, Скоропадський, Штаб Гетьмана.

Борис Семенович Стеллецький (23 серпня 1872 р. – 25 лютого 1939 р.) – військовослужбовець, полковник російської служби, генеральний хорунжий української служби, з 27 червня по 24 жовтня 1918 р. – начальник Головної Квартири та Власного Штабу Гетьмана П.Скоропадського.

Стеллецькі – семінаристське прізвище штучного походження (від stella (лат. «зірка», «зоря»), яке вперше отримав священик Іоасаф (Асаф) (1726–1796), син Зиновія (1695–1760) та онук Гавриїла (1670–1745), який, в свою чергу, був нащадком козака-запорожця Осипа (1640–1710), що у 1663 р. переселився із Січі у Харків.

Дід Б.Стеллецького – Василь Гаврилович (1802–1860) – був одружений на Марії Федорівні Леус (1810–1852) – доньці вчителя німецької мови, що був за національністю шведом. Леус же свого часу одружився на грузинці, що була викуплена з перського полону й належала до старовинного роду Єліозових. Вочевидь саме звідси беруть початок виразні кавказькі риси обличчя їхнього онука – Б. Стеллецького.

Батько Б. Стеллецького – Семен Васильович (1845–1903) – був генералом царської армії і свого часу закінчив Московський Межевий інститут та військову Академію у Санкт-Петербурзі. На службі займався будівництвом бастионів Брестської фортеці, моста через Віслу, а згодом побудував церкву на цвинтарі на Волі, де по смерті й був похований. Мав маєток Шостаково у Гродненській губернії, що у 12 верстах від Біловезької Пущі [1]. Батько був одружений двічі. Від першого шлюбу з Катериною Георгіївною (пом. 1 травня 1877 р.) у С. Стеллецького народилися сини Борис (1872 р.) та Дмитро (1875 р.), який згодом став відомим художником. Другий шлюб батька відбувся у 1878 р., коли сином було відповідно шість та три роки. Прийомною матір'ю дворічного Бориса Стеллецького стала 19-річна Софія Василівна Соболевська (1859–1938) – донька начальника Варшавської військової округи Василя Львовича Соболевського та Анни Федорівни Подчейцової. Згодом у подружжя народилося ще п'ятеро дітей (Василь, Костянтин, Єлена, Петро та Федір).

Борис Стеллецький народився у Бресті-Литовському (Берестя – за часів УНР та Української Держави; сучасний Брест у Білорусі), був православної віри, освіту здобув у Варшавській класичній гімназії. У військову службу вступив 1 січня 1891 р. після зачислення до Одеського піхотного юнкерського училища, яке закінчив у 1894 році. Випущений у 7-й піхотний Ревельський полк. Згодом служив командиром роти у 4-му Варшавському фортечному полку. Від 16 жовтня 1894 р. – підпоручик, з 1 вересня 1898 р. – поручик. У 1901 р. по 1-му розряду закінчив Ніколаєвську академію Генерального штабу й 23 травня 1901 р. отримав звання штабс-капітана. Перебував при Варшавській військовій окрузі. Від 26 листопада 1901 р. по 16 грудня 1902 р. служив старшим ад'ютантом штабу 1-ї Донської козацької дивізії. З 16 лютого 1902 р. по 11 жовтня 1903 р. – помічник старшого ад'ютанта штабу Київської військової округи. У цей час, 6 квітня 1903 р., отримав звання капітана. З 11 жовтня 1903 р. по 6 грудня 1907 р. служив обер-офіцером для доручень при штабі Київської військової округи. Ценове командування ротою відбував з 28 листопада 1904 р. по 1 вересня 1905 р. у 131-му піхотному Тираспольському полку. 6 грудня 1907 р. отримав військове звання підполковника. З цього ж дня по 21 грудня 1907 р. – начальник стройового відділу штабу Івангородської фортеці. З 21 грудня 1907 р. по 2 червня 1911 р. – старший ад'ютант штабу Київської військової округи.

Під час служби у Києві Б. Стеллецький редагував «Военно-исторический вестникъ» (з № 3–4 у 1909 р. по № 3–4 у 1911 р.), який на той час виходив щомісяця. Часопис видавався київським відділом Російського військово-історичного товариства з 1909 по 1914 рр. (до 1912 р. – щомісячник, опісля – виходив чотири рази на рік) і представляв собою ілюстрований збірник різнобічних матеріалів на військово-історичну тему. Б. Стеллецький ще за часів царату цікавився військово-історичною тематикою і був автором з десятка науково-популярних статей з цього напрямку, зокрема військово-історичних розвідок: «Польско-казацкая война с Турцией 1621 г.» (Военно-исторический вестник (Київ). – 1909. – №5–6; №7–8); «Замок в Клевании» (Военно-исторический вестник (Київ). – 1911. – №11–12); «Родословная владетельных князей дома Рюрика» (Военно-исторический вестник (Київ). – 1910. – №1–2) та ін.

2 червня 1911 р. його було призначено, 6 грудня того ж року затверджено, завідуючим пересуванням військ Київського району. Водночас 6 грудня 1911 р. отримав звання полковника. Ценове командування батальйоном відбував з 29 травня по 25 вересня 1913 р. у 130-му піхотному Херсонському полку [2; 3; 4].

Учасник Першої світової війни. З 14 грудня 1915 р. – штаб-офіцер для доручень при головнокомандуючому арміями Південно-Західного фронту. З 28 жовтня 1916 р. – начальник ВОСО Дунайської армії. На

3 січня 1917 р. старшинство в чині полковника встановлено 6 грудня 1909 р.

Під час служби в імператорській армії був нагороджений орденами: Святого Станіслава III ст. (1906 р.), Святої Анни III ст. (6 грудня 1909 р.) та Святого Станіслава II ст. (6 грудня 1913 р.).

У 1918 р. перейшов на службу в армію Української Держави. Генеральний хорунжий української служби. 27 червня 1918 р., після відставки В. Дашкевича-Горбацького [5], призначений начальником Головної Квартири та Власного Штабу Гетьмана П.Скоропадського. Щоправда вже в еміграції Гетьман ззнався, що здійснив це призначення «без особливого вибору, просто попався під руку», і вважав його за «велику помилку» [6, с. 214]. Насправді ж Б. Стеллецький був ставлеником оточення Гетьмана, а безпосередньо – заступника міністра внутрішніх справ, особистого радника П.Скоропадського й людини, якій той беззастережно довіряв – О. Палтова [7]. Що ж до слів Гетьмана (написаних вже в еміграції) про велику помилку в призначенні Б. Стеллецького, то їхню суть розкриває у власних записках сам Б.Стеллецький, прямо вказуючи, що вимушений був піти з посади через «розбіжність поглядами [із П.Скоропадським – П.Г.-Н.] на Петлюру, а головним чином на посилюючий вплив соціалістично-націоналістичний рух» [8, арк. 125]. Саме при Б. Стеллецькому Власну адміністрацію Гетьмана було більш структуризовано, а гетьманська Квартира, Штаб та їх підрозділи отримали ретельніше деталізовані обов'язки і завдання, які були визначені під грифом «Таємно» у Положенні «Про Головну Квартиру Гетьмана» і ухвалені 3 серпня 1918 р. Б. Стеллецьким.

Штаб Гетьмана [9] був серцевиною Головної Квартири керівника держави і повноваження цієї частини були надзвичайно широкими. Гетьманський штаб займався питаннями призначень і звільнення зі служби, відпустками та відрядженнями усіх чинів Головної Квартири Гетьмана, справами надання допомоги від самого П. Скоропадського тим особам, «які здійснили послуги Українській Державі» [10, арк. 7].

Крім того до компетенції Штабу Гетьмана також входило: встановлення зв'язку між частинами, підлеглими начальнику гетьманського Штабу; повідомлення Гетьмана за даними преси про політичний і економічний настрої населення; збереження справ і документів історичного значення; забезпечення утримання та інших видів задоволення особам Головної Квартири; загальний нагляд за безпекою резиденції і мандрівок Гетьмана; влаштування гетьманських прийомів і зустрічей; «обслідування всіх сторін діяльності політичних партій, організацій і окремих осіб, які намагаються підірвати Гетьманську владу і встановлену форму Правління в Українській Державі, а також висвітлення різних політичних течій в суспільстві і народних масах» [10, арк. 7].

На свого начальника Штабу Гетьман, як він сам говорив у той час, дивився як на свою дружину, а тому й між ним та його начальником Штабу мала бути повна довіра й жодних таємниць; якщо ж закрадалася розхожість у поглядах, то вони мусили б розійтись [8, арк. 124]. У такому твердженні є певна логіка, адже начальник особистого Штабу через підпорядковані йому управління регулював усе внутрішнє життя Гетьмана. З цього приводу один з його начальників Штабу Б. Стеллецький згодом, вже в еміграції, дещо іронічно висловився, що «в сутності цю посаду було б більш правильно назвати Міністром Двору Гетьмана, але аби знову ж таки не створювати чуток про царський режим, вирішено було назвати її більш скромно» [8, арк. 124], тобто – начальником власного Штабу пана Гетьмана.

До опів на дев'яту вечора обід добігав кінця й П. Скоропадський приймав доповідь від начальника Штаба, а в іншій кімнаті одночасно відбувалося засідання Ради міністрів. Близько десятої вечора уряд здійснював перерву на пів- години й усі виходили до зали; туди ж виходив і Гетьман й тут відбувався обмін враженнями та думками [11]. Після перерви, П. Скоропадський із начальником Штабу поверталися до кабінету, де іноді до третьої-четвертої години ранку займалися розглядом поточного листування. Як засвідчував гетьманський начальник Штабу дуже рідко бували дні, коли вдавалося закінчити роботу до одинадцятої чи дванадцятої ночі [8, арк. 126–130].

І дійсно, кожноденна присутність за сніданком та обідом, а також щоденні доповіді у Гетьмана, які здійснював начальник Штабу, фактично робили його членом гетьманської родини. Близькість до глави держави, що осягав диктаторські повноваження, підвищувала й політичну та адміністративну вагу начальника Штабу в масштабах усієї владної вертикалі, адже усі доповіді Гетьману від міністрів поверталися їм через начальника його Штабу, який, відтак, був в курсі й усіх поточних справ з питань державного управління. Крім того, як відверто визнавав Б. Стеллецький, «Начальник Штаба не входив до складу Ради Міністрів, але його вплив був більше кожного окремого міністра, позаяк він був постійним доповідачем та радником Гетьмана і мав у своєму розпорядженні Особливий відділ за посередництва котрого повною мірою був інформований як про окремі особи, так і про події, що давало йому можливість легко розбиратися у подіях» [8, арк. 126].

Начальник Штабу Гетьмана з будь-якого приводу чи справи мав звітуватися лише перед Гетьманом і отримувати вказівки та розпорядження також винятково від Гетьмана, а тому «ніяке інше управління по справам, ввіреном його розпорядженню, вимагати вказівок по ним права не має». Крім того, начальник гетьманського Штабу дорівнювався в правах з головноуправляючим, а в окремих випадках набував навіть прав міністра, тому й міг віддавати «всі

розпорядження по міністерствам Гетьмана, його розміщенню, задоволенню та охороні». Серед обов'язків начальника Штабу Гетьмана було: командування частинами Штабу, нагляд за діловодством та ревізія справ Штабу, складання кошторисів видатків і прибутків по Штабу, а також передача гетьманських розпоряджень всім державним органам, цивільним установам і окремим особам для виконання зі словами: «Пан Гетьман наказав» [12, арк. 16–30, 81–100].

Штаб Гетьмана відігравав одну з ключових ролей в державотворчій роботі за часів гетьманування П. Скоропадського і являв свого роду службу безпеки, розвідки, контррозвідки та охорони голови держави водночас. Цілком вірогідно, що через такі широкі (особливо силові) повноваження Гетьманської Квартири взагалі та Штабу Гетьмана зокрема, П. Скоропадський намагався створити власний уряд і, за сумісництвом, силову структуру, які (в тіснішому полі найближчих і довірених йому особисто осіб) надав би Гетьманові можливості діяти більш самостійно в управлінні державою, уникаючи тотального контролю окупаційної німецької влади та політичних галасів своїх супротивників.

Саме Б. Стеллецькому, одразу ж по арешті В. Винниченка [13; 14], Гетьман наказав негайно відбути до Осібного відділу (на Підвальну у готель «Версаль») й особисто переконатися у законності арешту опозиціонера, додавши при цьому: «Влаштуйте так, щоби випустити цього мерзотника і встановити за ним негласний нагляд» [15, арк. 100–103]. Б. Стеллецький виконав наказ П. Скоропадського, але водночас привіз Гетьманові два документи, вилучених у В. Винниченка, що свідчили про антигетьманську політичну діяльність письменника та довірочне листування його із Д. Дорошенком. Проте Гетьман, оглянувши папери привезені з Осібного відділу начальником його особистого Штабу, лише запросив до себе у кабінет голову уряду Ф. Лизогуба й мовчки передав йому обидва ці документи. Наступного дня В. Винниченка було звільнено з-під варті й увесь інцидент було віддано забуттю [15, арк. 106–107].

Слід також згадати й про те, що Б. Стеллецький був ярим противником соціалістичних ідей та, відповідно, й політиків, що ці ідеї сповідували. Попри це, він поважав окремих представників цієї ідеології як гідних політичних опонентів. Так, наприклад, у своїх спогадах, зауважує щодо С. Петлюри, що той мав неабиякий запал у своїй діяльності, самовідданість соціал-демократичним переконанням та організаторський хист. Начальник гетьманського Штабу почав ставитися з повагою до цього чужого йому за переконаннями соціаліста, революціонера і самостійника, а згодом навіть висловив думку, що С. Петлюра «значно перевершив Скоропадського своїм організаторським талантом і можна лише щиро пошкодувати, що не він у той час був Гетьманом» [15, арк. 90–91].

Крім того, як стверджував сам Б. Стеллецький, після арешту С. Петлюри Гетьман щоразу вимагав від свого начальника Штабу віднайти доказові звинувачення щодо нього [16]. На це Б. Стеллецький кожного разу доповідав, що таких в його розпорядженні немає, позаяк С. Петлюра не злочинець, а лише ворог. Тим не менш, попри тиск з боку німців, соціалістів та гетьманських урядовців начальник гетьманського Штабу був твердим противником звільнення С. Петлюри. Саме тому, як згадував сам Б. Стеллецький, йому «довелося залишити свою посаду через небажання підкоритися вимозі звільнення Петлюри» [15, арк. 120]. Разом з тим, необхідно згадати, що, як запевняє Б. Стеллецький, Гетьман категорично відмовився вислати потягом С. Петлюру до Німеччини чи влаштувати його несподівану смерть у камері, а натомість вимагав здійснити над ним судовий процес із усіма доказовими формальностями (Б. Стеллецький, до речі, з цього приводу скаржився, що аристократизм П. Скоропадського і його петербурзьке виховання багато в чому шкодили втіленню в життя політики твердої руки, що надавали Гетьманові його диктаторські повноваження).

До самого П. Скоропадського, як і до його родини, Б. Стеллецький ставився зі широю повагою й був переконаним, що Гетьман прагнув добра своїй Батьківщині й намагався глибше пізнати власний народ. Водночас він вважав Гетьмана сміливим офіцером, проте людиною честі, але політично недосвідченою й такою, що погано зналася на людях. Варто також додати й про те, що, за спостереженнями начальника Штабу Гетьмана, дружина П. Скоропадського була від природи дуже розумною жінкою, а її розуму і такту міг би з успіхом позаздрити будь-який з міністрів Гетьмана. Не зайвим буде згадати й про те, що Олександра Петрівна «далеко не співчутливо ставилася до всієї авантюри свого чоловіка і не вірила в Україну» [8, арк. 136]. Такі її погляди мали право на існування й не заслуговували б тут на окрему згадку, коли б Гетьманова Олександра не впливала б ними на рішення свого чоловіка – Гетьмана України. Б. Стеллецький згадував, що коли в русофільській частині оточення П. Скоропадського, зокрема у самого Б. Стеллецького та О. Палтова, виникла необхідність схилити на проросійський бік Гетьмана у суперечці з проукраїнською групою (Д. Дорошенко, І. Полтавець-Остряниця), то вони запрошували дружину Гетьмана, яка «з'являлася ніби-то випадково і як жінка від природи розумна знаходила спосіб примирити сторони й переконати свого чоловіка» [8, арк. 135–136]. Сам же Б. Стеллецький, спільно з О. Палтовим, «вживали усіх зусиль [аби] згладити... стосунки [з білою Росією] і зробити їх для загальноросійського напрямку не настільки шкідливими» [8, арк. 135–136].

З приводу вищезазначеного, гадаю, буде доречним згадати й про спогади Б. Стеллецького, в тій частині, де він змальовував думки П. Скоропадського під час гетьманування у 1918 р., про взаємини

України та Росії. Гетьманський начальник Штабу писав, що П. Скоропадський часто висловлював наближеним до нього людям свій погляд на Україну взагалі й зокрема на своє гетьманство. «Він абсолютно щиро усвідомлював, що в Петербурзі не була зрозумілою можливість від'єднання України (Малоросії) від Росії й хоча він поза усяким сумнівом природний малорос, але ні його серцю, ані його розуму Малоросія нічого не говорила.

Лише після зречення Государя, якого він дуже поважав й коли тимчасовий уряд і навіть окрема область мала вибрати собі правителя, він ближче познайомився зі своєю батьківщиною. І ось тут йому відкрилися зовсім нові, досі чужі відчуття, навіюванні ставленням далекого, солідного і чужого Петербурга до цієї багатой та колись самостійної країни, колиски усієї Держави Російської й безумовного джерела, що до останнього часу насичувало північ своєю високою культурою. Україна дала Росії цілу низку вчених, письменників, поетів, музик. Її багатством жив й звеличувався Петербургський режим та узамін всього цього, – писав Б. Стеллецький про роздуми Гетьмана П. Скоропадського й ніби про свої власні, – невдячний чиновний Петербург лише завдавав один за другим уколи національному почуттю українців... Але усе це, казав Скоропадський, навіть якби він це й знав раніше, як знає він тепер, не дало би йому права на проголошення гетьманства якщо би був в Росії Імператор. Тепер же, коли зник цей єдиний зв'язок, коли долею російських народів заволоділи якісь різночинці, він вважає себе більш ніж у праві, і за своїм становищем і за походженням, взяти участь у долі Батьківщини. Що буде далі, передбачити важко, але одне він може сказати, що коли на чолі управління Росії залишаться ці сумнівні пройдисвіти, то він без боротьби своєю владою не поступиться. Він любить до цієї пори Росію, але Росію справедливу і сильну й завжди готовий надати їй свою допомогу.

На запитання, як він розуміє: чи повинна бути Україна самостійною чи увійти федеративно до складу Російської Імперії, Скоропадський відповідав що тепер ще нічого неможна передбачити, усе буде залежати від того, що буде являти [з себе] майбутня Росія, проте вірогідно припустити що Україна увійде федеративно до складу нової Росії» [8, арк. 144–147].

Б. Стеллецькому не вдалося довго втриматися на престижній посаді і 24 жовтня 1918 р. його було звільнено.

Про долю Б. Стеллецького після падіння Гетьманату в грудні 1918 р. [17] практично нічого невідомо. Достеменно відомо лише, що він емігрував до Югославії, де з ним жили троє дітей (доньки Тетяна і Ксенія та син Федір). Помер у Белграді (Сербія) 25 лютого 1939 р. і був похований на белградському Новому цвинтарі (ділянка 80-А).

Збереглися його (поки що неопубліковані) мемуари: «Спогади колишнього завідуючого пересуванням військ по залізницям та водним

шляхам сполучення Київського району», «Генерал-лейтенант Ніколай Іванович Іванов (Гамзунов)» та «Гетьман Павло Скоропадський. Спогади про події на Україні у 1918 році. Від Грушевського до Петлюри», що переховувалися в Російському закордонному історичному архіві у Празі.

Список використаних джерел:

1. *Семенов-Тянь-Шанский К. П.* Дмитрий Семенович Стеллецкий (1875–1947) / К. П. Семенов-Тянь-Шанский // Хоругвь. – 2004. – Вип. 9. – С. 4.

2. Список Генерального штаба. Исправлен на 01.06.1914. – Петроград, 1914 // Картоотека проекту «Російська армія в Першу світову війну» [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.grwar.ru/persons/persons.html?id=1872>.

3. Список Генерального штаба. Исправлен на 01.01.1916. – Петроград, 1916 // Картоотека проекту «Російська армія в Першу світову війну» [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.grwar.ru/persons/persons.html?id=1872>.

4. Список Генерального штаба. Исправлен на 03.01.1917. – Петроград, 1917 // Картоотека проекту «Російська армія в Першу світову війну» [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.grwar.ru/persons/persons.html?id=1872>.

5. Гай-Нижник П. Начальники особистого Штабу гетьмана П. Скоропадського/ П. Гай-Нижник // Військово-історичний альманах. – 2010. – №21 (2). – С.45–56.

6. Скоропадський П. Спогади / П. Скоропадський. – Київ; Філадельфія, 1995. – 495 с.

7. Гай-Нижник П. Олександр Палтов – заступник міністра закордонних справ Української Держави (1918 р.) / П. Гай-Нижник // Україна дипломатична. – Вип. XII. – К., 2011. – С. 869–881.

8. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України). – Ф. 4547. – Оп. 1. – Спр. 1.

9. *Гай-Нижник П. П.* Власний Штаб гетьмана П. Скоропадського: структура, штати, завдання (1918 р.) / П. Гай-Нижник // Гілея. – 2011. – Вип. 53 (10). – С.73–80 (частина 1); – Вип. 54 (11). – С.91–101 (частина 2); – Вип. 55 (12). – С.65–71 (частина 3).

10. Центральний державний архів громадських організацій України (ЦДАГО України). – Ф. 57. – Оп. 2. – Спр. 239.

11. *Гай-Нижник П.* Палац Його світлості ясновельможного гетьмана всієї України: життя і будні / П. Гай-Нижник // Час і Події (Чикаго, США). – 2013. – №6. – 7–13 лютого. – С. 13–14.

12. ЦДАВО України. – Ф. 2469. – Оп. 1. – Спр. 1.

13. *Гай-Нижник П.* Арешт тривалістю в добу. Ким і чому було затримано та звільнено В. Винниченка влітку 1918 / П. Гай-Нижник // Україна Incognita. веб-додаток до всеукраїнської газети «День». – 2012. – 2 серпня [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://incognita.day.kiev.ua/aresht-trivalistyv-dobu.html>.

14. *Гай-Нижник П.* Арешт тривалістю в добу. Ким і чому було затримано та звільнено В. Винниченка влітку 1918 / П. Гай-Нижник // Час і Події (Чикаго, США). – 2012. – №37. – 13 вересня.

15. ЦДАВО України. – Ф. 4547. – Оп. 1. – Спр. 2.

16. *Гай-Нижник П.* Ув'язнення Головного Отамана. Арешт та звільнення С. Петлюри за Гетьманату П. Скоропадського / *П. Гай-Нижник // День*. – 2012. – №145–146. – 17 серпня. – С.8.

17. *Гай-Нижник П.П.* Повалення Гетьманату П. Скоропадського: підготовка та здійснення (1918 р.) / *П. Гай-Нижник // Гілея*. – 2011. – №47(5). – С.18–29 (частина 1); – №48 (6). – С.88–99. (частина 2); – №52 (Спецвипуск). – С.5–15 (частина 3).

Гай-Нижник П.П. Борис Стеллецкий – начальник Главной Квартиры и Собственного Штаба Гетмана П. Скоропадского.

В статье раскрывается жизненный путь Б.Стеллецкого и его деятельность во время существования Украинской Державы (Гетманата) в 1918 году.

Ключевые слова: Украинская Держава, Гетманат, Стеллецкий, Скоропадский, Штаб Гетмана.

Hai-Nyzhnyk P. Borys Stelletsnyi – Head Apartments and Private Staff Hetman Skoropadskyi.

The article high lights the life of B. Stelletsnyi and activities during the existence of the Ukrainian State (Hetman) 1918.

Keywords: Ukrainian State, Hetmanate, Stelletsnyi, Skoropadskyi, Private Staff of Hetman.